

NY. 59. 4.

Q. D. B. V.

30

SACRARVM
OBSERVATIONVM
MANIPVLVS

INTER IPSA INAVGVRATIONIS SOLEMNIA
CONDITAE

A

SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO
DOMINO

FRIDERICO,

MARCHIONE BRANDENBVRGICO, DVCE BORVS-
SIAE, SILESIAE, MAGDEBVRGI, CLIVIAE &c. &c. BVRGGRAVIO NO-
RIBERGAE, PRINCIPE HALBERSTADII, MINDAE, CAMINAE
ET RELIQVA

CIRCYLI FRANCONIAE SVPREMO CAMPIMARESCHALLO AC TRIVM LE-
GIONVM EQVESTRIVM AC PEDESTRIVM PRAEFECTO

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
NOVAE

ACADEMIAE ERLANGENSIS

DISQVSSIONI PVBLICAE

PRO CAPESSENDIS MORE PRISCO

DOCTORIS S. S. THEOLOGIAE
HONORIBVS

PROPOSITVS,

A

M. GEORG. LVDOV. OEDERO,

ANTISTITE FEVCHTVVANG. ET EIVS DIOECES. DECANO.

ERLANGAE LITTERIS BECKERIANIS.

ILLVSTRATIO

PSALMI CVII.

EX HISTORIA N. T.

§. 1.

DEUM precor, ut, qua voluptate gravissimum hymnum ego perlegi, vera sane & sincera, eadem impertiti lectores mei abeant. Consultum erit postremum comma, in quo mihi clavis esse videtur reliquorum, attente considerare: *quis sapiens, ut observet haec? Et intelligent beneficia Jehova.*

§. 2.

De *praeceptorum*, seu legum divinarum observatione hic non est sermo, nam toto psalmo historiae narrantur, non factarum, sed, ut paulo post docebitur, tum futurarum rerum. Optime b. GEIERVS noster, observabit, ita scilicet, ut sensibus recte & accurate accipiat, mente decenter omnia perpendat, iudicium secundum Dei verbum dextre ferat, ad suos aliorumque usus transferre

A

ferre & applicare discat, è memoria nunquam deponat, vel sepeliat. Idem ebraicam vocem וַיִּחַסְנוּ ex *Esa LII. 15. Job. XXXVII. 14. Pf. CXIX. 95. 104.* pulchre explicat, ut adeo de verbis nihil restet dubii. Nos ergo, ego & tu quisquis es, qui hæc legimus, compellamur, accurate considerare, quod qualeve tempus significarit Spiritus Sanctus. Quod quidem tempus ante felix exordium N. T. decursum esse non potest. Tum demum oculis videri potuit, quod antea occultum fuerat. *Esa. LII. 15.*

§. 3.

Age contueamur nunc singulas partes vaticinii, & quam pulchre unaquæque impleta sit, videamus!

§. 4.

N. 1. Laudate Jehovam, quoniam bonus, quoniam in seculum durat misericordia ejus! Exordium generale, quo omnes non ad singularia tantum beneficia Dei grata mente agnoscenda commonemur, sed ad universalem toti ecclesiæ exhibitam benignitatem.

§. 5.

N. Dicant redempti Jehova, quos redemit è manu inimica! Cum his confer. *Luc. I. 7-75.* Benignitatem eandem, quam Psalmus significat futuram זַכַּרְיָהוּ *Zacharias* agnoscit promissam זַכַּרְיָהוּ sive זַכַּרְיָהוּ. Quænam illa? concinunt duo θεόπνευστοι viri elegantissime. Redemptionem uterque narrat; liberationem salutemque uterque; hostes uterque vincendos. In eo clarius *Zacharias*, quod in Psalmo suspicari aliquis potuisset, hostes bellicosas gentes esse, quales Israelitæ cum Judicum tempore, tum alias experti sunt. Verum *Zacharia* verba eam suspicionem non admittunt, nam Joannes filius, & is maxime, cui hic viam parabat, Christus,

Christus, bella cum Romanis, vel aliis, qui potent noctes externi dici, nulla gessere. Porro, quod psalter uno verbo, *laudate*, dixit, uberius exponit *Zacharias*; ut *sine timore è manu hostium nostrorum liberati, serviamus ipsi, in sanctitate & justitia, omnibus diebus vite nostræ.* Romanorum potentia non oberat, quin sancte & pie viverent Judæi, sacra quoque Levitica, stantia adhuc, sed nato Christo inclinata, obirent pro lubitu colerentque. Itaque hos vir sanctus non voluit intellectos, sed potissimum diaboli tenebrosum regnum, doctores in populo pravos, invalescentem malignitatem morum ejus seculi, à quibus liberantur homines, cum cacodæmonis potentia frangitur, cum patefit ad salutem via, cum puniuntur improbi, & piorum animus erigitur &c. Ceterum *Zacharias* his verbis v. 73. *et dicitur spiritus docet, ea potissimum ætate, qua ipse vixit, cœpisse beneficiorum istorum, dudum promissorum exhibitionem.*

§. 6.

N. 3. *Et quos è terris collegit, ab oriente & occidente, à septentrionibus & mari.* Quatuor mundi plagas hic intelligi, dubio caret; quamquam cur à *mari* dicatur australis plaga, non ita expeditum est, nam constat voce \square fere mare mediterraneum, quod magnam partem occidentale est Palæstinæ incolis, intelligi. Sed & hoc liquet, esse *rubrum mare* austrum versus terræ sanctæ proximum, quod in oceanum desinens, ut hic intelligi possit, nihil obstare videtur.

§. 7.

At ista congregatio cultorum nominis divini quando facta? Meditentur & quærant alii, quantum volent, nun-

nunquam inuenient eam collectionem factam, quæ amplitudini vaticinii nostri respondeat, præterquam temporibus N. Testamenti. Itaque lucem petimus è Matthæi VIII. 11. quo loco dulcissimus Servator, *multos venturos prædixit ab oriente & occidente & accubituros cum Abrahamo, Isaaco & Jacobo in regno Dei, ejectionis filius regni, h. e. Judæis, in tenebras exteriores;* quam rem de vocatione gentium accipiendam esse nemo ignorat.

§. 8.

Eodem etiam referendum illud Matth. XXIV. 31. quamquam enim divortia Interpretum me haud fugiunt, apud me tamen nihil dubii est, intelligi rectissime propagationem evangelii per omnes plagas mundi, quæ cum stantibus Hierosolymis jam mirificè coepta esset, major tamen & amplior facta, cum pessundata esset civitas judaica. Tum ergo electi, tuba evangelii, ex omnibus ventis, in caulam Christi collecti sunt.

§. 9.

Nec prætereundus illustris locus, Esa. XLIX. 12. *Ecce illi de longinquo venient & ecce hi è septentrione, & à mari, & hi de terra Sinim, sive, ut Bochartum secuti, summa verisimilitudine interpretantur, è terra Egypti.* Hic locus, ut palam de conversione gentium agit, ita huc potissimum pertinet, quod מצפון ומים à Septentrione & à mari, hic æque ut in psalmo nostro, sibi mutuo opponuntur.

§. 10.

N. 4. *Errarunt in deserto, in solitudine via, seu locis inuis, urbem, quam incolerent, non invenerunt.* Mutuo accepta esse hæc verba à peregrinatione Israelitarum per desertum Arabicum, nemo negabit, quod & aliis locis, v. g. Zach. X.

Zach. X. 10. 11. factum: sed liquet nihilominus, de istis temporibus minime agi. Commentarii loco Apostoli verba sint 1. Cor. IV. 11. 12. usque ad hunc diem & esurimus & sitimus & nudi sumus & colaphis cadimur, καὶ ἄστρούμεν, & incertis sedibus erramus. Nimirum factum est, quod Christus prædixerat Jo. XVI. 2. ἀποσυναγώγους ποιήσεται ὑμᾶς, expellent vos Synagogis &c.

§. 11.

Iisdem vero testimoniis simul explicatum est comma 5. Famelici & simul sitientes, anima in ipsis deficit. Externa conditio primorum christianorum magis vivis coloribus pingi non poterat. Ita & commata 6. 7. 8. 9. facilia sunt intellectu, si conferas 2. Cor. VI. 4-10. In omnibus nos sitientes ut Dei ministri, tolerantia multa, in oppressionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in incertis vagationibus, ἐν ἀνυπόστατοις, quæ vox crebras ejectiones & exilia proturbatorum christianorum significat, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis &c. per gloriam & ignominiam, quasi impostores & veraces tamen; ut ignoti & tamen cogniti. quasi mortui, & ecce vivimus, ut qui castigamur, & tamen morti non damur; ut dolentes, semper tamen gaudentes, ut pauperes, at, qui multos distant, ut qui nihil habent & omnia tamen obtinent. Auditos esse gemitus christianorum, & fixas tandem sedes conventuum sacrorum concessas, quis tam imperitus rerum gestarum est, ut nesciat.

§. 12.

ψ. 10-23. Quod mihi accidit, ut hæc commata hypothese quam adhuc secutus sum, vehementer obstare viderentur, id eodem modo lectoribus meis non dubito usu venire. Sed eosdem poterit scrupulis omnibus liberare

aliquot dictorum N. T. accurata consideratio. Cohortatur David ad laudandum Deum & celebranda miracula ejus, non sane homines *omni labe carentes* (nam dicit eos quod *refractarii* fuissent, ob peccata in varia calamitatum genera datos) verum non manentes in improbitate, potius ad agnitionem providentiæ divinæ, ad cujus celebrationem alias frustra compellerentur, adductos, & calamitatibus, potissimum carcere, mirabili ratione liberatos.

§. 13.

Hic ita luculentos characteres primorum aliquot testium & præconum evangelii invenisse mihi videor, ut in neminem alium simul omnes cadant. Qualis *Paulus* ab initio fuerit, age ipsum audiamus narrantem. *I. Tim. I. 13.* τὸν πρότερον ἦν ἐν βλάβῳ φημι καὶ διὰ τὴν καὶ ἕβρισην. *Qui prius eram blasphemus & persecutor & injuriosus.* Et, nisi restitisset aliquandiu verbis divinis, non dixisset illi Christus in via Damascena, (quam commode dixeris פשוטךך ut est *v. 17.* Psalmi nostri) *Act. IX. 5.* *Ego sum Jesus, quem tu persequeris.* *Durum tibi erit contra stimulum calcitrare.* Sed eo plane modo miraculi plenissimo, quem Psalmus noster narrat, hunc & *Silam* legimus è carcere *Philippensi* liberatum. *Act. XVI. 26.* Quod idem *Petro* antea ad ingrediendas ethnicorum domos prodigiis coelestibus compulso cum legum judaicarum justo tenacior esset, accidit. *Act. XII. 10.* Nemo autem his sanctis Apostolis ceterisque eorum collegis, in laudando Deo, & humano genere ad easdem laudes Dei adhortando, diligentior fuit.

§. 14.

Neque est, quod dicas, non in peccatorum poenam istas calamitates, v. g. *carcerem*, obtigisse his Apostolis.
Nam

Nam, si vocem *poena* quæ iram iudicis innuit, demas, nihil certius, quam in castigationem eorum, cui tamen alios fines accedere nihil prohibet, ea omnia à sapientissimo Numine ita facta, permixta directaque esse. Hinc *Act. IX. 16.* Dominus ad *Ananiam de Saulo*; *ego ostendam ei, quam multa oporteat eum pro nomine meo pati, ad quem locum conferri, si placet, poterant, quæ olim ad 2. Cor. XII. 7. de palo Pauli disseruimus.*

§. 15.

Fateor vocem מִיִּיָּאָה וְ 17. inītio nimis mihi duram visam esse, quam ut possit de primis testibus veritatis, quamquam nondum *ισαγγελοις* nec omni vitio immunibus, dici: sed, postquam usum huius vocis cognovi, quæ non tam *improbitatem* et *scelus*, quam *soliditatem imprudentiam*, et *φιλαυτιαν*, pulchre observante ad *Prov. I. 8.* GELERO, significat, qua fieri solet, ut homo nimium suis viribus tribuat; abjeci facile istam sollicitudinem, maxime, cum in mentem veniret illud Apostoli: *2. Cor. I. 8. 9.* *Non enim volumus vos ignorare fratres de calamitate nostra, qua evenit in Asia, nos summe gravatos fuisse supra vires, adeo, ut prorsus animi penderemus, etiam, quod ad vitam, sed ipsi in nobismet ipsis decretum de morte habuimus.* (h. e. ut *Hiskie*, olim, sic et nobis, (quod intra nos sensimus) *Deus mortis sententiam denuntiavit*, quem ego sensum credo verborum, *αὐτοὶ ἐν αὐτοῖς τὸ ἀπόκριμα τῶ θανάτου ἐξήκαμεν* ne consideremus in nobismet ipsis, (h. e. ne effemus מִיִּיָּאָה) *Sed in Deo, qui mortuos excitat.* Idem locus simul ostendit, quid rei sit, *ad portas mortis accedere.* *Conf. de Epaphrodito, Phil. pp. 11. 26. 27.*

§. 16.

Quæ sequuntur וְ 23-30. quam fieri non potest, ut aliquis commode interpretetur, si meam repudiet sententiam,

tentiam, in qua me hac ipsa pericope fateor maxime confirmatum esse; ubi enim factum est, ut viderent homines, *Domino unicum verbum proloquente, fluctus consistere*, si ab evangelica historia discedas? tam plana et liquida, si hanc historiam conferas, omnia sunt. Itaque placet verba psalmi & Evangelistarum quasi *ε'ν παραλλήλῃς* ponere. Ille sic „ qui descendunt in mare navibus, facientes „ opus in aquis magnis. (h. e. piscatores) viderunt facta Jehovæ, & mirabilia ejus in profundo. Dixit & præsentem stitit ventum procellosum, qui fluctus suos sustulit. Elati sunt ad coelum; delati ad abyssos; anima ipsorum in calamitate defecit. Subsultant & vacillant sicut ebrius, tota eorum sapientia periit. Tum clamant ad Jehovam, cum angerentur, qui ex angustiis eorum ipsos eripuit, consistere iussit procellam, ut taceret, & siluerunt fluctus ejus. Quo factò gavisi sunt, quod (fluctus illi) conticuerant. Et deduxit eos ad terminum cupiditatis eorum, h. e. *quo voluerant.*

§. 17.

Jam subjiciam contextum è *Matth. XIV. Marc. VI. & Jo. VI.* historiam evangelicam: „ Jesus coëgit discipulos suos conscendere navim, ut præcederent eum transfretum ad *Bethsaidam*, dum ipse dimitteret populum, quem cum missum fecisset, ascendit in montem solus, oratum, vespere autem factò, solus erat ibi. Ut autem vesper venerat, descenderunt discipuli eius ad mare, erat adeo navis in medio mari, & ipse solus in terra; ceterum magno vento coorto, navicula jactabatur fluctibus. Itaque cum videret eos laborare remigando, erat enim ventus eis contrarius, quarta vigilia noctis venit ad eos, „ ambulans

„ambulans super mare. Cum remigassent ergo stadia cir-
 „citer viginti quinque aut triginta, vident Jesum ambu-
 „lantem supra mare, & proximum navi fieri, ut præter-
 „ire vellet. Quo viso exterriti & phantasma esse rati,
 „præ timore clamaverunt. Quos Jesus adlocutus, con-
 „fidite, inquit, ego sum, nolite timere! Petrus igitur respon-
 „dens, si tu es, inquit, Domine, jube me ad te venire super
 „aquis. At ille ait: veni. Et descendens Petrus de navi-
 „cula, ambulabat super aqua, ut veniret ad Jesum. Vi-
 „dens vero procellam validam timuit, & cum cœpisset
 „mergi, clamavit dicens: Domine serva me! Et continuo
 „Jesus extenta manu adprehendit eum & ait illi: Homo
 „modice fidei, quare dubitasti? voluerunt ergo eum recipere
 „in naviculam, quod & fecit. Et, cum adscendissent in
 „naviculam, cessavit ventus, & statim navis fuit ad litus,
 „in quod tendebant. Igitur, qui in navicula erant, ve-
 „nerunt & adorarunt eum dicentes: Vere Filius Dei es.
 „Oblituperuntque vehementissime; non enim intellexe-
 „runt, quod de panibus factum esset, corde ipsorum
 „occeccato.

§. 18.

Nihil addo, nisi ultima hæc verba probe confide-
 randa esse, continent enim rationem, ob quam Christus
 discipulos in navim compulerit, ventum immiserit, con-
 flictarique suos acriter voluerit, deinde multiplici mira-
 culo ipsis præsto fuerit, ut, quod mirabili panum multi-
 plicatione non obtinuerat, his tandem miraculis obtine-
 ret, quod & factum. Similem historiam *Marci quarto ca-*
pite, commate autem 39. majestatis plenissimas voces, *σὺ εἶ
 θεῖος υἱός*, ab ipso lectore huc conferri velim.

B

§. 19.

§. 19.

N. 31-32. Quid vero facere decuit Apostolos, tot
 tamque stupendis miraculis è calamitate non una expedi-
 tos? Hoc, quod Psalmus habet: *Celebrabunt ipsi Jehovahæ*
ejus benignitatem, & mirabilia ejus filiis hominum. Extolent
eum in cætu populi, & in confessu seniorum (h. e. in Synedrio)
laudabunt eum. Id vero egregie præstiterunt discipuli, nam
 gratias & laudes, & ipsos divinos honores tribuisse huic
 Jehovahæ, h. e. Christo, modo cognovimus. At, in cœtu
 amplissimo populi, atque ipso Synedrio, eodem officio
 diligentissime functos esse, ex *Actis Apostolicis* constat III.
 12. Quod cum videret *Petrus*, respondit populo: „Viri
 Israelitæ, quid hunc hominem miramini, (ad hominem
 enim sanatum voces *ἐπι τοῦτου* plane referendæ sunt, po-
 stulante sermonis ordine, in quo de *personis* agitur, & res
 sane admiratione dignissima fuit) aut in nobis quid fixis
 „oculis hæretis, quasi propria virtute aut pietate effece-
 „rimus, ut hic ambularet. Deus ille *Abrahami & Isaaci &*
 „*Jacobi*, Deus patrum nostrorum, gloria ornavit filium suum
 „JESVM, quem vos prodidistis & infitiati estis coram *Pi-*
 „*lato*, cum is esse absolvendum judicasset; vos autem san-
 „ctum illum & justum infitiati estis, atque homicidam vo-
 „bis petiistis condonari, principem vero vitæ trucidastis,
 „quem Deus è mortuis excitavit, cujus nos testes sumus.
 „Et per fidem in nomen ipsius, hunc, quem conspicitis
 „& nostis, confirmavit nomen ipsius, & fides, quæ per
 „ipsum (nempe *valet*, hoc enim vel simile aliquid subin-
 „telligendum esse censeo, indicatur enim fidei non per se,
 „sed per Christum eam vim tribuendam) dedit isti inte-
 „gritatem hanc coram omnibus vobis. Porro *Act. IV. 8.*
 „Tunc

„Tunc Petrus repletus Spiritu Sancto dixit eis: Primo-
 „res populi & Seniores Israel! quandoquidem de nobis
 „hodie quæstio habetur super beneficio homini ægroto
 „facto, per quem sanatus ille sit? notum sit omnibus vo-
 „bis & toti populo Israel, per nomen *Jesu Christi Na-*
 „*zareni*, quem vos crucifixistis, quem Deus excitavit è
 „mortuis, per hoc inquam, hic in conspectu vestro sa-
 „nus adstat. Hic est lapis ille pro nihilo habitus, à vo-
 „bis ædificantibus, qui factus est caput anguli. &c.

§. 20.

v. 33-40. Quis hic non videt tum ecclesiæ christia-
 næ cum irriguò arvo comparatæ fœcunditatem & au-
 gmenta insignia, tum populi judaici excidium, terræ quo-
 que sterilitatem subsecutam plane stupendam, ut Chri-
 stus prædixit, *Matth. XXIII. 38. Ecce relinquitur Domus*
vestra deserta, & Matth. XXIV. 15. cum ergo videritis ab-
ominationem illam vastationis, quæ dicta est à Daniele Propheta &c.
 Constat autem Danielem prædixisse *vastitatem perpetuam Hier-*
osolymorum. Ceterum principes Judæorum plane occæ-
 catos in via ad salutem, contra in pauperibus christianis
 lucem amoenissimam veritatis refulsisse, summa cum vo-
 luptate piorum, adeo, ut non haberent improbi, quod
 dicerent contra *Act. IV. 14. ea omnia fufius enarrare non*
 pigeret, nisi rem per se claram esse considerem.

EXPLICATIO PSALMI CXXVII.

§. 1.

Mire placuerunt verba b. HILARII PICTAVIENSIS,
 in enarratione hujus Psalmi, qui in vulgata editione CXXVI.

est, p. 645. edit. *Basil. an. 1550.* „Hic quoque Psalmus
 „nihil in se terrenum, nihil humile, nihil *præteritis tempo-*
 „*ribus conveniens* intelligitur esse complexus, sed secundum
 „propheticam & apostolicam atque evangelicam aucto-
 „ritatem, eas spes omnes prænunciare, in quas se Patriar-
 „charum desiderium, Sanctorum expectatio, Apostolo-
 „rum fides, Martyrum confessio & omnium credentium
 „cursus extendit, id est in sancta tempora, in æternæ ci-
 „vitatis incolatum atque coetum, in regni dominici bea-
 „titudinem, in spiritualis libertatis novam gloriam, in
 „consortium divinæ æternitatis & regni.

§. 2.

Contradixit huic, sed ita, ut nec ipse negaret ad tem-
 pora N. T. psalmum pertinere B. HIERONYMVS, ad
Marcellam Tom. III. oper. p. 76. cujus aliqua neque hic le-
 gisse poenitebit. „Tantum virum, HILARIVM, & tem-
 „poribus suis disertissimum reprehendere non audeo, qui
 „& confessionis sue merito, & vitæ industria, & elo-
 „quentiæ claritate, ubicunque Romanum nomen est,
 „prædicatur: nisi quod non ejus culpæ adscribendum est,
 „qui hebræi sermonis ignarus fuit, græcarum quoque li-
 „terarum quandam aurulam ceperat. Sed HELIODO-
 „RI presbyteri, quo ille familiariter usus est, eaque, quæ
 „intelligere non poterat, quomodo ab ORIGENE essent
 „dicta, quærebat. Qui, quia in hoc psalmo commen-
 „tarium ORIGENIS invenire non potuit, opinionem
 „magis insinuare suam, quam incitiam voluit confiteri.
 „Quam ille sumtam claro sermone disseruit, & alienum
 „errorem disertius exequutus est. Restat igitur, ut rursus
 „ad fontem sermonis recurramus hebræi, & videamus,
 „quomodo scriptum sit.

§. 3.

§. 3.
 Utut sit de HILARII, vel, si mavis HELIODORI eruditione, acutius mihi vidisse hoc quidem psalmo videntur, quamquam in aliquot vocibus explicandis ab eo dissentio, quam ipse HIERONYMVS, de *Usebraicè*, sed neque ipse ultra mediocritatem; & HIERONYMVS vicissim melius, quam qui recentiore ætate vel fuerunt vel habiti sunt ejus linguæ peritissimi. Nescio enim, qui factum sit, ut hic viri eruditissimi nihil præter *res domesticas* cerneant, & quæ ad œconomiam privati cujusque hominis pertinent.

§. 4.
 Recte autem HILARIVM de temporibus N. T. hic cogitasse, quod & fecisse video B. ATHANASIVM, quantum ad v. 1. attinet, Tom. I. oper. p. 546. sive *oratione quinta adversus Arianos*, atque AVGVSTINVM in enarratione hujus psalmi Tom. VIII. oper. p. m. 1477. nunc ordine demonstrabo, hic generatim monuisse contentus, me adhuc ne hariolando quidem adsequi potuisse, quid causæ sit, cur filii, & quidem in *juventute geniti*, sagittis similes dicantur, hisque *pharetra implenda*? quo in commate omnes hæreere palam est.

§. 5.
 N. I. *Canticum ascensionum* IO. CLERICVS ad Psalm. CXX. „Titulus, inquit, idem, qui quatuordecim sequentibus psalmis, & qui, quid significet, nemo adhuc ostendit. Notum quidem *rubyn* esse *gradus*, sed cur hi psalmi *cantica graduum* dicantur, nemo novit, nec in re tam obscura coniecere libet, aut aliorum somnia proferre. Contra GVILIELMVS IRHOVIVS, *conjectaneis in psalmo-*

rum titulos, an. 1728. editis, non dubitat esse cantica ascensionum, i. e. reditus, seu redituum, ex captivitate Babylonica, partim videlicet in ipso exitu decantata, partim in posterum in hujusce memoriam decantanda. Observat in hunc finem vir doctus *Efra VII. 9.* reditum è Babylonia vocari רבין & reduces Ebræos רבין *Efra II. 1. & 59.* habuisse & secum cantatores & cantatrices *Efra II. 65. Nehem. VII. 67.*

§. 6.

Ad præsentem psalmum quod attinet, licet non placeat conjecturam docti viri persequi, hoc saltem liquere arbitror, cum Salomonis certissime sit, de temporibus exilii Babylonici, & reditus inde secuti cogitare intemptivum esse. Hujus autem regis cum nullum sit augustius & magnificentius opus, quam ædificatio & inauguratio templi, bella autem nulla gesta, quæ רבין & græce ἀναβάσεις dici possent, vehementer probabile, neque multum à certo abest, eo tempore, cum vel ædificaretur, vel dedicaretur templum, hymnum nostrum primitus cantatum esse. Ascendendum fuisse in templum ex urbe ipsaque regia, nemo nescit. vid. *Esaiæ XXXV III. 22. Luc. XVIII. 10. Act. III. 1.* Id vero agminatim factum esse cum reliquis solennioribus festis, tum potissimum in templi inauguratione, nulla demonstratione indiget, sed & argumentum psalmi egregie huic opinioni concinit, quod nunc videbimus.

§. 7.

Nisi Jehovah ædificavit domum, frustra in ea laborant ejus ædificatores. Nisi Jehovah servaverit urbem, frustra custos vigilat.
HILARIVS postquam observasset, alios hæc Salomonis ita accepisse; prævidisse tum pium regem, quæ ipse parasset, destru-

destructum aliquando iri, idemque futurum templo à Zorobabele restituendo, subjicit: „Bene autem inania humana operis propheta esse opera prophetavit. Scit inutiles esse humanarum custodiarum vigiliis, scit in cassum esse confurgentium matutinas sollicitudines. Civitas & à se instituta, & ab aliis restituta, jam nulla est. Non profecit aedificatio vel prima vel consequens. Et recte ille everte ndæ civitatis propheta est, qui auctor fuerat exstruendæ. A Deo ergo domus est aedificanda, quæ maneat: quia, nisi quæ à Domino aedificata sit, non manebit. A Deo civitas custodienda, ne pereat; quia, nisi à Deo custodita sit civitas, diruetur. Et primum, quæ domus Dei sit, intelligamus, ut per id cognoscamus, quatenus ab eo aedificanda mansura sit? Ait enim, hæc requies mea, in secula seculorum; hic habitabo, quoniam elegi eam. Elegit autem Sion; sed numquid eam, de qua præsens prophetiæ huius querela est, nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt, qui aedificant eam? Sion, in quateplum fuerat, eversa est; Et ubi sedes æterna Domini? ubi requies sempiterna? quod habitabile ei templum? Nempe illud, de quo dictum est: Vos estis templum Dei, & Spiritus Dei habitat in vobis &c.

§. 8.

Eleganter hæc dicta esse, nemo facile negabit, sed cur nihilominus non accedam hac in re HILARIO, hanc habeo causam, quod eadem domus, quam aedificari custodiri que à Deo prædicat, sit intelligenda, in qua *aedificatores lassati sunt*. At hi faxeam istam molem templi, non spirituale Dei aedificium, h. e. ecclesiam, composuere. Nam *spirituales aedificatores* non puto hic intelligi posse, qui si *veri* sunt,

sunt, non potest eorum opera frustranea dici; ii *falsi*, qui rejecto lapide angulari, nescio quid ædificare conati sunt, ii in domo, quam Deus ædificat, tueturque laborasse, nescio an commode dicantur. Quæ quamvis ita mihi videantur, nolim tamen multum refragari, si quis cum HILARIO & hic sentire velit.

§. 9.

א. 2. Non tam de sensu vocum משכימי קום מאחרי שבה laborandum, quam quales homines isti *mane surgentes, & differentes quietem*, h. e. sero cubitum euntes, sint, indagandum censeo. Nam parum interesse videtur, utrum cum GVSSETIO שבה è radice שבה an cum ceteris ex ישב ducas. Sed ad eam, quam dixi, graviolem quæstionem, non poterit prius responderi, quam alius nodus, non observatus, quod quidem ego sciam, Interpretibus expediat. Nimirum dispiciendum est, utrum Salomo alloquatur hos mane surgentes & sero cubitum euntes, ipsosque moneat de frustra sumto ipsorum labore; an compellet Israelitas suos, eosque jubeat certos esse de præsidio divino, frustra enim fore, qui dies noctesque de excidio populi cogitaturi sint?

§. 10.

Posterior hæc interpretatio rationes habet admodum probabiles, 1.) non dicitur: שוא משכימי &c. *frustra sunt, qui surgunt*, sed: שוא לכם *frustra vobis sunt, qui surgunt* &c. quasi diceret: non est, ô Israelitæ, quod multum vobis ab improbis vigilis inimicorum timeatis. 2.) Qui HIERONYMVM l. c. legit, facile adducitur, ut credat, ethnicos idolorum cultores intelligi, qui male cupiant ecclesiæ veræ. Quamquam enim ipsos Judæos idolorum cultores dici putat

putat HIERONYMVS, tamen, cum magna confidentia perhibeat, pro dolore in ebræo idola esse posita, nihil magis pronum est, quam de gentibus externis contra templum pugnaturis intelligere.

§. II.

Operæ pretium existimo ipsius HIERONYMI aliqua huc referre. „Inde ad hebræum recurrrens inveni pro *pane doloris* scriptum לחם העצבים quod A QVILA interpretatus est ἄρτου διαπονημάτων i. e. *panem elaborationum*. SYMMACHVS ἄρτου κακωπαθούμενου, quod exponitur, *panem ærumnosum*. „Quinta editio, & THEODOTION, qui in ceteris cum septuaginta translatoribus facit, *panem idolorum*. Sexta πλάτης i. e. *erroris*, nec mirandum est de AQVILA, si διαπονηματα pro idolis ponat, cum opera manuum hominis sint, & prophetiæ populus arguatur ad templum diluculo frustra confurgere, & post quietem ad sanctuarium festinare, cum idola Dei honore venerentur: secundum quod Ezechiel scripsit, in ipso templo sacrificare idolis sacerdotes. Ut autem plenius adducaris, pro dolore in hebræo idola posita, hoc ipsum verbum, hoc est עצבים etiam in centesimo decimo tertio psalmo scriptum est. „Septuaginta quoque idola transfulerunt. Nam & in eo loco, ubi legimus: idola gentium, *argentum & aurum, opera manuum hominum*, in hebræo habetur חם עצבם quod AQVILA interpretatur *elaborationes eorum*. Unde, cum ita veritas se habeat, non frustra quidam *doloris panem*, aut hæreticorum intelligunt sacramenta, aut vitæ istius miserabilis & ærumnosæ interpretantur laborem, apud quam in sudore faciei comedimus panem nostrum, & inter spinas & tribulos brevis vitæ alimenta nascuntur.

C

§. 12.

§. 12.

Liquet HIERONYMVM non satis sibi constare, cum *idola* quidem significari asseveret, sed & eos laudet pro-
betque, qui de *pane arumnae* hujus *vita* interpretantur, quæ
significationes simul esse veræ nequeunt. Porro non ob-
servat discrimen inter עֲצָבִים quæ vocè *idola* appellantur,
& עֲצָבִים Neque vero est necesse, huic voci aliam notio-
nem, quam *laborum* seu *dolorum* imponere. Ita לחם עֲצָבִים
est panis multa ærumna & labore partus, nam hoc sensu
vox עֲצָבִים legitur *Prov. v. 10.* alibique. Sic & לחם עֲנִי
Deut. XVI. 3. Malim itaque eos, qui mane surgunt, & se-
ro à labore cessant, ærumnosamque adeo vitam agunt,
compelliari à Salomone, monerique, ne se credant suis
manibus Deo ædificare potuisse domum; istam rem esse
altiorum virium.

§. 13.

Nec obstat שׁוּא לַבָּח dictum esse, cum non sit neces-
se eadem forma repetere, quæ dicta sunt, sed potius sua-
ve sit, aliqua variatione uti. Ceterum chaldæus inter-
pres hos mane surgentes & sero acquiescentes, pro pessi-
mis hominibus, qui ad prædandum surgant, ad turpes li-
bidines cubitum eant, habuit.

§. 14.

At nos quid dicemus? sic videtur. Alloquitur Sa-
lomo, ut primo commatè eos, qui tum recens ædificatum
templum construxerant, ita v. 2. qui restauraturi essent
templum, post exsilium Babylonicum, quod factum esse
inter perpetuos labores & ærumnas, ex *Esra*, *Nehemie*, &
Zacharia &c. libris constat. Monet hos quoque, non ad
ipforum

ipforum curas & vigalias redire negotium, sed Deum sua sapientia omnia effecturum.

§. 15

Ita & sequentia, quæ instar ænigmatis adhuc fuere, poterunt intelligi: כן יתן לידו שנה h. e. Sic dabit dilecto suo mutatum. Ita me jure meritoque transferre voces ebraicas arbitror ידו Christum est, Esa. V. 1. Agnovit B. GEIERSVS *singularem* numerum, sed mavult tamen de singulis piis hominibus accipi, nisi quis malit ad Salomonem, (nam putat GEIERSVS Davidem auctorem filio Salomoni psalmum inscriptione tribuisse, contra nos melius, ut opinor, cum doctissimo JO. GOTTL. CARPZOVIO aliisque Salomonem ipsum auctorem credimus) respici, qui ידו dictus sit, cui etiam *dormienti* promissa sit incomparabilis sapientia & opulencia. At nos in *singulari* numero adquiescimus, nec ad quemquam alium, quam Christum, hæc pertinere censemus.

§. 16.

שנה magno consensu ajunt esse *somnum*, sed varie explicant, plerique aliquid intelligi *παρομιπδες* volunt, ut sit in somno h. e. sine negotio, & πδ in præterea inferciunt. Quod an vere dicatur, & piis hominibus persuaderi possit, ut nihil agentes munera divina expectent, dispiciant alii. Mihi quidem videtur, si vituperentur *mane surgentes, sero cubitum euntes*, h. e. panem, labore suo & sudore vultus sui partum, comedentes; hisque oppositi *dormientes* beati prædicentur, difficulter admodum explicari posse, quid sibi velit præceptum divinum *Gen. III. 19.* Bene est, quod anxias curas, & opinionem de nostris operis, quasi his, nec potius providentiæ divinæ fructus debeat, damnari dicunt.

cunt. Verum in verbis de *anxia ista cura & opinione per-versa* nihil exstat, contra omnia verba continent indefes-sum studium rem suam faciendi, ut adeo verear, ne se-cundum vulgarem explicationem non satis refutari possit vehementer noxius error, Deo non placere eos omnes, quibus res angusta domi sit.

§. 17.

Nostra opinione autem compellantur à vate *restau-ratores templi post reditum è Babylonia*, non eo animo, ut ipso-rum indefessa industria vituperetur, aut calamitates exagi-entur & quasi exprobrentur, sed ut sciant sua, quam-quam laudatissima cura, rem tantam non agi, Numen ve-ro supremum Christo Domino nostro templum parare, quod ipse aliquando homo factus sua præsentia exornatu-rus esset. *Malach. III. 1. Hagg. II. 10.*

§. 18.

Quid vero movit doctissimos viros, ut vocem שנה *somnum* transferrent? Nam, ut taceam, quæ modo attigi, sensum incommodum esse, quemadmodum & sequentia difficillime, si vulgaris opinio placeat, connecti possunt: sane vox ita scripta nusquam legitur pro שנה. Observa-runt critici, in hac semel, nec sæpius, lecta voce & scriptum esse pro ה. Quæ res me movet, ut malim radicem שנה *mutavit* in partes vocare, nam in voce שנה ex ישן ea per-mutatio nunquam facta, at in radice שנה factam esse ne-mo negat, ut *Psalm. LXVIII. 18.* voce שנה item 2. Reg. XXV. 29. ושנה אה בגדי כלאו *Mutavit vestes, quas in custodia habuerat.* Sit ergo nomen notissimæ formæ שנה *mutatio*, sive si *adjectiva* vox magis placeat, *mutata* scil. *domus*. Ita etiam vocula ה, quam nemo intellexit, clara est. Sic, scil. mediante

mediate opera vestra, quam molestissimam fumitis, quæque videtur frustra esse (cum certe nec debeatur vobis rei tantæ gloria, vid. 2. Cor. IV. 7.) Deus dilecto suo mutata[m] seu restauratam dabit.

§. 19.

Versus tertius nunc pulchre explicari potest & nexus elegantissimus cum antecedentibus ostendi. Hoc vult Salomo, futura esse summa ecclesiæ decora, servari nascituris ingentem gloriam, tum maxime tefulsuram, cum in suum templum Christus venerit; *hereditas*, inquit, *Domini, uni filii*. B. GEIERVS sic ait, non bene, quantum mihi intelligere datum est: *hereditas Domini*, h. e. *bonum divinitus concessum*, additque *genitivum* non tam possessorem quam auctorem boni designare. Eodem modo JO. CLERICVS: „hereditas, inquit, à Jehovah, hereditas Jehovah, „hoc est à Jehovah, quasi esset ימאת יהוה „Nescio, quid doctissimos viros ad hanc translationem moverit. *Quasi esset*, inquit. Immo, quia non hic existat, sed *hereditas Jehovah*, par fuisset ita intelligere, ut in Psalmo existat. Nihil vero certius, quam hæreditatem, seu ebræam vocem נלה semper ejus dici, qui eam possidet, non qui relinquit, e. g. *Numer. XXVII. 7. Esa LIV. 17.* Ad nostrum vero locum præ ceteris conferri velim *Psalm. XVI. 6.* ubi *de hereditate Domini nostri* agitur, h. e. ecclesia sanguine ejus parta.

§. 20.

Ad reliqua commatis nostri rursus probo HILARIVM. Sic ait: *Ecce hereditas Domini, filii; merces fructus ventris.* Ea „ergo in filiis hereditas Domini est, quam ex mercede „fructus ventris acceperit. Non enim inanis hic fructus est,

„est, quocum ex virginali ventre, manens antea Deus,
 „nascitur. Nam merces ejus hereditas est, & hereditas
 „filii sunt. Quotquot, inquit, cum receperunt, dedit eis
 „potestatem filios Dei fieri.

§. 21.

Nolim hic mihi objici, hoc sensu dicendum fuisse
 שִׁכְרֵי הַבֶּטֶן ut שִׁכְרֵי in statu constructo poneretur; nam
distinctivus accentus attentionem majorem excitat. Merces
 erunt, illi filii, cujus? *fructus ventris*, h. e. ejus, qui & ipse
 non dedignatus est ex humano ventre nasci. Hæc cum
 arbitrer facile intelligi posse, contra haud video, qui in-
 telligi possint verba psalmi è vulgari interpretatione: *Fru-*
ctus ventris est premium, cum non dicatur, cujus præmi-
 um sit.

§. 22.

¶. 4. In hoc commate nunquam vidi, quid sibi ve-
 lit recepta adhuc interpretatio. Hoc volunt, adolescen-
 tes filios esse telorum instar. Verum ego, nec quibus ver-
 bis dicti sint *adolescentes filii*, intelligo, nec si vel exstarent
 in textu ebræo, quæ istis similitudo cum *telis* intercedat,
 nec denique, quid tota hæc disputatio ad initium psalmi
 de excitato templo, magnopere faciat, capio. De pri-
 vatorum quorumcunque filiis dici sane non potest bea-
 tum & formidabilem hostibus esse, qui filiis abundet. Et
 בני הנעורים nihil minus sunt quam *adolescentes filii*.

§. 23.

Filii adolescentia CLERICO dicti putantur, „quod
 „nempe pater jam grandior natu adultos eos videat, eo-
 „rumque opera utatur ad rei familiaris administrationem
 „& tutelam; cum filii, qui a senibus suscipiuntur, in in-
 „fantia,

stantia, aut in pueritia relinquantur;,, additque: *rationem
hujus rei adsecuti non erant viri docti.*

§. 24.

Laudo CLERICVM, qui vidit, si נערים adolescentiam significet, non ipsos filios *adolescentes* intelligendos esse, sed *filios adolescentum*, h. e. genitos in adolescentia parentum. Sed videre porro debuisset rationem, quam ipse sibi finxit, cur præstantiores sint liberi à patre juvene geniti, quam qui ex patre provectioris ætatis nati sunt, nullam esse. Vulgo accidit, ut dulciores parentibus sint, liberi præter spem in grandi ætate geniti. Deinde, si ve tu hos si ve illos intelligas, cur dicentur filii esse *jacula telave* in manu hominis strenui? Præstat cum vetustis interpretibus reddere; *ὅτι τὸν ἐκτετυωγμένον*, ut sit participium de verbo נער *filii excussorum.*

§. 25.

Sunt & hic recitanda, quæ B. HILARIVS habet, maximam partem pulcherrima. „Tanquam sagittæ in manu potentis, ita *filii excussorum*. Sagittarum hic usus est, „ut emissæ celeri volatu ferantur, & ad destinata quæque „indeflexa linea dirigantur. Esse autem sagittas, quibus „Dominus utatur, ita legimus, cum ait: Misit sagittas „suas & dissipavit eos. In Esaia quoque ita scriptum est, „quod etiam de ipso Domino dictum esse possit intelligi. „Esa. XLIX. 2. & posuit me tanquam sagittam electam, „& in pharetra sua abscondit me, & dixit mihi: magnum „tibi est vocari puerum meum, sunt ergo istiusmodi Dei „sagittæ volatu citæ, jactu fideles: quas, quantum ratio „Spiri-

„Spiritualis demonstrat, significari doctrinas propheticas
 „atque apostolicas, in quibus Dei uerbum est, oportet
 „intelligi ubique missas, compungentes, arguentes, vo-
 „lantes: quamquam in plurimis locis meminerimus esse
 „& mortiferas & lethales sagittas, de quibus scriptum
 „est Ps. VII. Sagittas suas arsuris operatus est. Verum
 „hic non de ultricibus sagittis dici aliquid intelligi potest,
 „quia nunc sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excus-
 „sorum, Pharao in mari rubro in interitum ob crimen
 „impietatis excussus est, excussum quoque apostolicis pe-
 „dibus pulverem, scimus sententiam esse maledicti. Et
 „quia, sive prophetæ ipsi, qui excussorum, id est pecca-
 „torum & maledictorum filiis tanquam volantes & fide-
 „les sagittæ, doctrinæ coelestis emissi sunt; vel apostoli
 „ecclesiæque doctores de excussis per impietatem suam in
 „maledictum gentibus, crediderint, idcirco ait: Tanquam
 „sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum: orbem
 „terræ volatu peragrantes, infidelia corda doctrinæ telo
 „vulnerantes, & peccatorum omnium incentiva salutaris
 „jaculo pungentes.

§. 26.

Probo mirifice, quæ de telis seu sagittis, quibus
 Deus mundum vicit, hoc est, apostolis eorumque succes-
 soribus eleganter disseruit HILARIUS. *Esaiæ dictum Cap.*
XLIX. 2. accommodatissime huc laudavit, quo ego con-
ferri velim Psalm. 45. 6. sagitta tua acuta sunt &c. Et fue-
 runt sane Apostoli excussi, è Synagoga Judæorum ejeti,
 non illi modo, qui *Act. VIII. 1 - 4.* cum dispersi essent, sa-
 lutares flammæ Evangelii latius diffuderunt, sed & reli-
 qui

qui omnes. Ceterum, quæ de pulvere excusso HILARIUS non bene dixit, nolo exagitare. Videtur vir præstantissimus, cum ebræa legere non posset, dubius fuisse, utrum excussor, an excussus, nominativus sit, unde vox excussorum descendit. Hinc correptus est ab HIERONYMO l. c. ad Marcellam: „Miror, te in Hilarii commentariis non legis-
 „se, excussorum filios credentium populos interpretari:
 „quod scilicet Apostolos illo nomine putaverit appella-
 „tos, quibus in Evangeliiis sit præceptum: *in quamcunque ci-
 „uitatem introierint, & non fuerint recepti, excutere pulverem pe-
 „dum suorum in testimonium non credentium*; licet tu argute
 „præcaveris, non posse Apostolos sub nomine excussorum
 „intelligi, cum sit aliud excutientium, aliud excussorum, quia
 „excutientes sunt, qui excutiant, excussi vero, qui ab aliis
 „excutiantur: & incongruum esse excussos Apostolos ac-
 „cipi, qui magis excutientes debuerint appellari.

§. 27.

HIERONYMVS paullulum abit ab HILARIO, sed & ipse primos christianos intelligit. Merentur & ea legi:
 „Restat igitur, ut rursus ad fontem sermonis recurramus
 „hebræi, & videamus, quomodo scriptum sit. Ubi nos
 „habemus, *sicut filii excussorum*, ibi legitur כן בני הנערות
 „quod AQVILA interpretatus est, *sicut filii pubertatum*.
 „SYMMACHVS & THEODOTIO: *Sicut filii juventutis*.
 „Sexta ἡ νοσηθεντος ἡ, quod nos dicere possumus, *excuti-
 „sensus*. Ex quo manifestum est, adolescentiæ populos in-
 „telligi christianos, secundum illud exemplum, quod
 „Deus suos sanctos in modum arcus & sagittarum dica-
 „tur extendere; ut in Propheta Zacharia IX. 13. quoniam ex-
 „tendi

D

„stendi te mihi Juda ut arcum. Et Salvator de semetipso Esa.
 „XLIX. 2. Posuit me sicut sagittam electam, & in pharetra sua
 „abscondit me. Denique in sequenti versu exceptis septua-
 „ginta, qui aliter transtulerunt, & in hebræo & in cun-
 „ctis editionibus ita reperi: Beatus vir, qui replevit pha-
 „retram suam ex ipsis; ut, quia metaphoram semel sum-
 „serat ex sagittis, & in pharetra quoque translatio serva-
 „retur. *Excussos* autem & consuetudo sermonis humani
 „vegetos & robustos & expeditos vocat. Et ipsi septua-
 „ginta Interpretes in Esdræ libro, pro *juvenibus* transtule-
 „runt, in quo ita scribitur: Et factum est die illa, medii
 „excussorum faciebant opus, & medii eorum habebant
 „hastas, & scuta & arcus & thoraces, & principes post
 „omnem domum Juda ædificantium in muro. Ex quo
 „animadvertimus, & in præsentī loco pro adolescentibus
 „atque puberibus *excussos* positos, non, ut ille opinatus
 „est, pro Apostolis, qui excussi à pedum excussione dicantur.
 „Legi & cujusdam librum & elegantem in eo sen-
 „sum reperi, excussos Judæos dici à templo & lege & gra-
 „tia Domini, pro eo, quod est reprobos: & eorum esse
 „filios Apostolos, qui ex ipsorum semine procreentur, &
 „in similitudinem sagittarum manu Domini contineantur.

§. 28.

Superest comma *quintum*, nunc paucissimis expedi-
 endum. Beatum prædicat Salomo eum virum, seu prin-
 cipem, qui Apostolicorum virorum quamplurimos terris
 suis recipit, has, inquam, sagittas divinas in pharetra sua
 recondit. Non pudebunt illi servi Dei, quando bellan-
 dum est cum hostibus, gladio verbi divini unam victoriam
 post

post alteram accipient, ut appareat verum Deum esse in Zione. Non verebuntur causæ suæ bonitate freti, comminus cum hostibus veritatis congredi in porta, h. e. fori loco consueto, audientibus omnibus, & palam. Qui hic domestica solum spectant, videant, quomodo verum sit victores in judiciis humanis eos esse, qui multos habent filios.

ANIMADVERSIONES

AD JO. XV. 24. et IV. 48.

§. 1.

Non videtur doctissimus LAMPIVS fatis provide in explicando Joannis XV. 24. loco versatus. Nam primo ferri nequeunt verba hæc: „Junguntur illa (miracula) hic „sermonibus ejus, ut sæpe alias, Luc. XXIV. 19. Act. I. 1. „vid. supra XIV. 10. Non, quasi doctrina Jesu non per „se suffecisset, sed superpondii causa, & propter genium „Judæorum signa à Prophetis postulantium. Confer. Cap. IV. 48.

§. 2.

Huic viro si credas, Christi miracula, res superflua parumque necessaria sunt, ita ut, si vel nulla exstarent, tamen genus humanum deberet Jesum Nazarenum Messiam esse credere, ut nos contentos esse par est, si mercator justo pondere utatur, tametsi superpondium nullum adjectum sit.

D 2

§. 3. Hoc

§. 3.

Hoc asserere est contradicere, cum disertis Christi verbis, qui negat eos peccata habituros, qui credere nolent, si ipse non patraffet miracula; nam LAMPPIO iudice repudiatio Messiae nihilofecius atrocissimum peccatum futurum erat, si ponas, agnoscendi ejus rationes, quantumvis non superfluas, tantas tamen quantæ satis sunt, è sola doctrina, præsto fuisse: tum iis, quæ ipse LAMPIVS verborum suorum haud satis memor, paullo post p. m. 272. scripsit: „Inter criteria enim Messiae à Prophetis data „erant quoque miracula, vid. supra Cap. II. v. 11. Quare „non opus erat, ut Judæi aliquem pro Messia agnoscerent, „qui miraculis non inlaresceret.“ Quamquam & hic non penitus placet vir doctus, & minus quam par est, dixisse videtur. Nam non modo *opus haud erat* aliquem pro Messia agnosci, qui miraculis non demonstrasset, se vere esse Christum, sed & contra *summopere opus, nullum agnosci*, & repudiari potius, qui non causam suam miraculis, neque iis qualibuscunque, sed de Messia Esaiae XXXV. alibique prædictis, præclare esset tuitus.

§. 4.

Sed & iis, quæ ad Jo. IV. 48. ipse observarat, hic vir doctus repugnat, quo quidem loco errorem eundem, quem modo reprehendi, erravit. Ita ibi LAMPIVS: „Inter criteria igitur, per quæ Messias agnoscendus, miracula etiam erant. Ex eo fonte infra Cap. XV. 24. audiemus Jesum asserentem: *Si opera non fecissem inter eos, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* In se ergo hæc res nihil vitii habebat, sed tantum ex circumstantiis cul-

„pam

»pam contrahebat, tum, quod magis ad signa, quam ad
»doctrinam adeo plene cum doctrina Mosis & Prophetarum
»convenientem attenderent, quæ ad eos in conscientia
»convincendos sufficere potuisset, tum &c. “

§. 5.

Hic rursus improbandum, quod perhibet, vel nullis miraculis factis, solam suffecisse concordiam cum Mose & Prophetis, qua convincerentur Judæi, Jesum esse Christum. Et palam est, LAMPIVM quæ modo asseruerat, confestim ipsummet damnare, dixerat enim & merito, *miracula in criteriis esse*, per quæ Messias fuerit agnoscendus. Oportet vero non criteriorum partem aliquam, sed omnia conjuncta esse in eo, quem Messiam venerari debeamus.

§. 6.

Rectissime vir doctus largitur *per se nihil vitii in eo esse*, quod à Christo seu Messia signa & miracula postulentur. Verum hoc mihi vehementer dubium videtur, an difficilimæ objectioni, quæ, si LAMPIVM aliosque plurimos in explicando loco Joan. IV. 48. sequaris, declinari nequit, ita mederi possis, si respondeas, Christum in Judæis universis, regioque isto administro, non ipsum desiderium miraculorum, quibus de veritate Messia convinci possent, damnasse, sed petitionem ob *circumstantias*, nescio quas, cum isto postulato conjunctas, damnabilem factam esse. Ad me quod attinet, sic animum induco: Si fit in verbis, quæ Christus regio illi ministro respondit, aliqua reprehensio, intercedi non posse, quin *ipsa petitio mi-*

raculorum mala fit censenda, de *circumstantiis* enim, quas Interpretes suspicantur, altum in Joanne silentium.

§. 7.

Quæ mihi de eo loco videantur, uberrime alias dixi. Hic paucis mentem meam exposuisse fatis erit. Nego regium illum à Christo reprehensum, contra, spem ajo factam esse dulcissimam sanitatis filio ejus modo plane stupendo & mirabili restituendæ. Verba Domini sic transtuli: *Nisi signa & prodigia videritis, non est quod credatis*, quo conferri vélim, quantum ad voces *μη πιστεύετε* attinet, *Marc. XIII. 21.* Longe alia ratio est importunæ postulationis signorum, cujus Judæi rei sunt, facta & luculentissimo modo demonstrata resurrectione Christi, cujusque & antea rei fuerant, cum *de caelo* signa pererent, quibus præter alia splendidissima signa sufficere debuerat signum Jonæ Prophetæ in resuscitato Christo repetendum, quod exspectare jussi sunt, vid. *1. Cor. I. 22. Matth. XII. 38. XVI. 1.*

§. 8.

Neque hæc laudare possum celeberrimi LAMPII, quæ ad Jo. XV. 24. p. m. 272. scripsit: *Nemo alius similia fecit.* „Conferri poterant non tantum cum miraculis fictis psevdoprophetarum, uti factum est ad Cap. IX. 16. „sed etiam veris Mosis & aliorum *θαυμαστόρων*, quam in rem consulantur, quæ ad Cap. XII. 37. sunt adducta. Improbo affutam vocem *similia*. Quid est, cur negemus alia miracula *similia*, immo *aqualia*, fuisse, Mosis potissimum?

mum? Hoc si voluisset Servator, dixisset sane. Sic autem ait: Nisi fecissem miracula, *quæ* nemo alius fecit &c. Eorum miraculorum catalogum videas Matth. XI. 5. quæ à Messia, ita vaticinante Esaia XXXV. 5. patrandæ fuerant. Primum est *apertio oculorum cæcorum*, hoc à nemine eorum, qui olim mirabilia edidere, factum legimus. Jo. IX. 32. nec ab ipso Mose. Hinc vero non bene collegerit aliquis, Mosis miracula, vel Dei potius per Mosis ministerium, quantum ad *gravitatem & dignitatem* pertinet, minoris habenda esse, quam Christi miracula, quamquam hoc observatum volo, ratione *æquum* quibus ea omnia facta sunt, immensum discrimen intercedere, cum Christus *suis sibi propriis*, at Moses ceterique Prophetæ alienis, à Deo nempe acceptis, confecerint miracula. Ceterum si *per se* contempleris *ipsa miracula*, non *vires*, quibus debentur, certe discessionem maris baculo percussis, & aquarum utrimque stantium, neque minus reliqua Mosis miracula, nulla parte minora aut tenuiora existimanda fateor, quam apertionem oculorum in cæco nato. Sed, ut repetam, quæ dixi, illa *Matth. XI.* scripta miracula à Messia faciendæ fuerant, quorum pleraque nemo alius unquam fecit, ita volente magistro ac summo auctore omnium miraculorum Deo, ne alius quisquam ea omnia mirabilia patraret, in quibus Servator mundi agnoscendus esset.

§. 9.

Magis etiam, quam LAMPPI perperam dicta, improbo, AVGVSTINI CALMETI docti utique & industrii viri, sed longe majorem, quam par est, auctoritatem apud nonnul-

nonnullos nacti, aliqua, quæ parte altera *disquisitionum biblicarum*, quas venerabilis MOSHEMIVS vernacula nostra edendas curavit, existant p. 44. *Tertullian* bemerckt von dieser Sache etwas, das eine besondere Aufmerksamkeit verdient. Es scheint, saget er, daß der Sohn Gottes das Zeugnis der Wunder, seine Göttliche Sendung zu beweisen, damals nicht mehr gebrauchen können, nachdem Er diesen Beweis, durch seine Weissagung, die Betrüger würden Wunder thun, die auch so gar die Auserwehnten verführen möchten, selbst entkräftet, oder vielmehr gar vernichtet hatte. Temerariam signorum atque virtutum fidem ostendit, ut etiam apud psevdochristos facillimarum. Woher kommt es dann setzt er hinzu, daß JESUS Christus verlanget, man solle wegen der Zeugnisse seiner Wunder ihm Beyfall geben, ihn erkennen, ihn annehmen, da Er doch eben dieses Recht den übrigen Wunderthatern nicht verstaten will? die Ursache davon ist sonder Zweifel, weil Er am ersten gekommen, am ersten die Natur und wahre Eigenschaften der Wunder erklaret, und nachdem Er dadurch Glauben gewonnen, sich zum HErrn über die Seelen der Menschen gemacht. Wie einer der zuerst in das Bad kommt, den Platz einnimmt, und den übrigen die Thüre verschließet. So hat JESUS Christus alle übrige vom Platze vertrieben und allen Glauben an sich gezogen, ita fidem occupavit, posteris quibusque præripuit. Weil Er den Vortheil gehabt, daß Er erst gekommen: So hat Er die, so nach ihm kommen sollten, außer Ansehen gesetzt, indem Er sie recht abgemahlet, und ihre Ankunft vorher verkündigt.

§. 10.

Quoniam nihil video vel ab ipso celeberrimo CALMETO, vel à venerabili editore, cujus quidem multa præclare

præclare monita p. 46. sqq. exstant, hanc in rem dictum esse, quæ mihi videtur gravissima, &, si admittantur, quæ CALMETVS Tertullianum sensisse perhibet, perniciosissima, atque ita comparata, ut ipsa fulcra sanctissimæ religionis nostræ conveiantur; constitui opinionem istam accurato examini subicere, eo quidem ordine, ut primum de re sententiam dicam, tum sitne ista opinio, plane detestabilis, TERTVLLIANI, paucis disquiram.

§. II.

Initio vehementer absonum videtur, *aliquando* posse miracula Christi idoneum testimonium argumentumve personæ divinæ, legationis à patre & veracitatis in docendo esse, *alio tempore* non posse. Temporum conditio non poterit pondus & gravitatem rerum, quam intra se res continent, mutare. Neque enim auri interna bonitas alia heri fuit, hodie alia est, cras item alia futura est, sed eadem semper, quamquam pretium, si cum aliis rebus contendatur, externum augeri minuive potest. Ac si nolis de corporeis rebus, in quibus mutandis temporum aliqua vis esse potest, exemplum capere, *veritatum* certe omnis generis una semper & constantissima ratio est. Quodsi ergo aliquo tempore Christus miraculis editis addito monito, ideo fieri, quoniam facienda olim à Messia, per antiquissimos vates prædicta essent, plene atque solide demonstravit esse se eum, quem se perhibuisset esse, fieri non potest, ut idem neque in se ulla parte mutatum argumentum, alio tempore minus idoneum incipiat esse.

E

§. 12.

§. 12.

Prædictio vero Christi de pseſſo-christis & eorum futuris miraculis, quid detrahere pretio miraculorum ab ipſo perpetratorum poſſit, nemo facile intelliget. Nemo enim eorum unquam vel fecit vel facturum eſt, miracula illa, quæ ab antiquis vatibus ut futura aliquando, & in ſignum veræ doctrinæ admittenda, prædicta ſunt. Porro aliquot miraculis tam clari tamque non inſciendi characteres divinæ originis inſunt, ut, quicumque non emotæ mentis eſt, agnoſcere, ringens etiam & invitus cogatur. Talia ſunt, multiplex illud *Eliæ i. Reg. XVIII.* tranſitus per mare algoſum, interitus Korachi & Sociorum; Manæ quotidiana, at ſeptimo quoque die omiſſa, præbitio; ſuſcitatio Lazari &c. Hic nulla ſuſpicio locum habet, talium vel factorum aliquando à Prophetis mendacibus vel futurorum. Alia miracula, quamquam vera, deſtituta tamen ſunt adeo luculentis & invidiſ characteribus divinæ originis, e. g. ſuſcitatio è mortuis *ſilia Jairi*. Non diffitendum fieri, Deo permittente, viribus Satanæ ea poſſe, quæ naturæ viam, quantum nobis cognita eſt, ſuperant, & ſive vera miracula ſint, h. e. quibus naturæ leges corporibus divinitus inditæ ſuſpenduntur, ſive ea tantum imitentur, falvis & obſervatis motus legibus naturalibus, ſaltem ita comparata, ut ab ſecundo genere verorum quidem miraculorum at minus illuſtrium, humana ſapientia diſcerni nequeant.

§. 13.

Iniquiſſima res eſſet, ſi quis auſus foret Chriſtum ac-
cuſare, non conceſſi ejusdem juris aliis, qui doctrinam
ſuam

sua vellent miraculis demonstrare, quod sibi in simili causa sumisset. Nam sanctissimus noster Servator ea omnia confecit, quæ Messiaë erat facere, nec ejus modo generis miracula, quæ utut vera, minus tamen illustria factus sum dari, quæ homo non insipiens cum miraculis à falso propheta venditatis confundere fortasse posset; sed ejus generis etiam quamplurima, quorum illustrissima & irrefragabilis claritas controversiam omnem & dubitationem omnem excludit. Quoniam vero cunctorum, qui veritatem religionis christianæ interpellant, nemo unquam similia fecit, facturuse est, nefas esset postulare, ut quæ ipsi agunt, pro argumento veritatis doctrinæ accipiantur. Nec habent ullum jus, nec negatum sibi, quod nusquam est, conqueri poterunt.

§. 14.

Verum, si inesset expostulationi aliquid solidi, & posset dici, sumere Christianos pro suo Domino, quod nolent aliis, pro suæ cuique religionis auctore concedere: inanis sane hæc responsio esset, Jesum Nazarethanum reliquos antevertisse, occupatoque adeo primo loco, merito illos excludere, præreptaque hominum credulitate, tueri jure locum suum. Nescio, quid de tam nefaria opinione fati acerbè dici queat, quæ cum ratione, æquitate, & bona mente ita adversa fronte pugnat. Quis dixerit, doctrinarum eam esse rationem, quæ jure civili prædiorum est, quæ nisi intra præscriptum tempus asseras tua esse, ejus sunt, qui jure injuriave occupavit? Et qui argumentis suis, quantumvis bonis & gravibus, serius paullo venerit, quam

E 2

alter,

alter, pondere rationum levissimus, at velocior tempore, victus abibit? & mendacia temere quidem sed mature credita veritatis nunc honestissimam speciem jure tuebuntur?

§. 15.

Denique intelligi nequit, ad tuendam asserendamve veritatem aliquid facere, si alium post te venturum vivis coloribus depinxeris. Longe aliud est dicendum, ubi eo tempore clare & manifestis characteribus is, qui venturus aliquanto post est, repræsentatur, quo nondum existat, neque adeo de ejus indole & actionibus cuiquam quidquam compertum esse potest. Nam hoc si fiat, de eo judicandum, quod de reliquis vaticiniis divinitus ortis. Ceterum quæ de *explicata a Christo natura miraculorum* narrantur, somnia sunt. Nusquam Christus instituit rationes & naturam miraculorum exponere.

§. 16.

Restat paucis videre, an TERTULLIANVS, quæ CALMETVS perhibet, senserit. Verba paullo post initium *L. III. adversus Marcionem p. m. 205.* existant, quæ consultum est omnia huc describere: „Non fuit, inquis, ordo
 „ejusmodi necessarius, quia statim se & filium & missum,
 „& Dei Christum, rebus ipsis esset probaturus, per docu-
 „menta virtutum. At ego negabo solam hanc illi speciem
 „ad testimonium competisse, quam & ipse postmodum
 „exautoravit. Siquidem edicens multos venturos, & si-
 „gna facturos & virtutes magnas edituros, ad aversio-
 „nem etiam electorum, nec ideo tamen admittendos, te-
 „tame-

merariam signorum & virtutum fidem ostendit, ut etiam
apud pseſdo-chriſtos facillimarum. Aut quale est, si in-
de voluit probari & intelligi & recipi, ex virtutibus di-
co, unde ceteros noluit, æque & ipsos tam subito ven-
turos, quam à nullo auctore prædicatos? sed quia prior
eis venit, & prior virtutum documenta signavit, idcir-
co quasi locum in balneis, ita fidem occupavit, poste-
ris quibusque præripuit?

§. 17.

Accurate expendi hunc TERTVLLIANI locum, & mallet quidem optimum virum vili ista comparatione cum balneis plane se abstinuisse, mens tamen TERTVLLIANI utique bona est, hæc: Non esse quod nobis Christum fingamus similem homini esse balneum ingresso, qui subito primum, haud adsignatum antea locum occupet. Noluisse Servatorem nostrum, ex solis miraculis, pro eo qui est, agnosci, nisi prius indicta essent, itaque curasse per vates prænunciari, prohibuisse enim fidem haberi iis, qui subito cum miraculis venturi essent. Qua in re cum nihil inveniam, quod in TERTVLLIANO merito culpeatur, spero fore, ut, si quis præcedentia in TERTVLLIANI libro, & quæ sequuntur, accurate inspiciat, quamquam aspera est dicendi ratio hujus Afri, tamen meæ sententiæ accedat, fateaturque CALMETVM, clarissimum virum, TERTVLLIANI mentem minus bene perspexisse, eique tribuisse, quæ is acerrime damnat & proscribit.

§. 18.

§. 18.

Sed nihil prohibet, in eorum gratiam, qui TERTULLIANI libro carent, partem reliqui sermonis describere. Nempe ut demonstret rem valde absonam esse, si velis Christum imaginari idem fecisse, quod, qui subito occupato balneo, alios excludunt, subjicit: „Vide ne & ipse in conditione posteriorum deprehendatur: posterior inventus creatore, ante jam cognito, & proinde virtutes ante operato, & non ante præfato, non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur sic priorem venisse, & priorem de posteris pronunciaffe, hoc fidem eludet: prædamnatus erit & ipse jam ab eo, quo posterior est agnitus, & solius erit auctoritas creatoris &c.

Fd 6020 II

(2)

ULB Halle

3

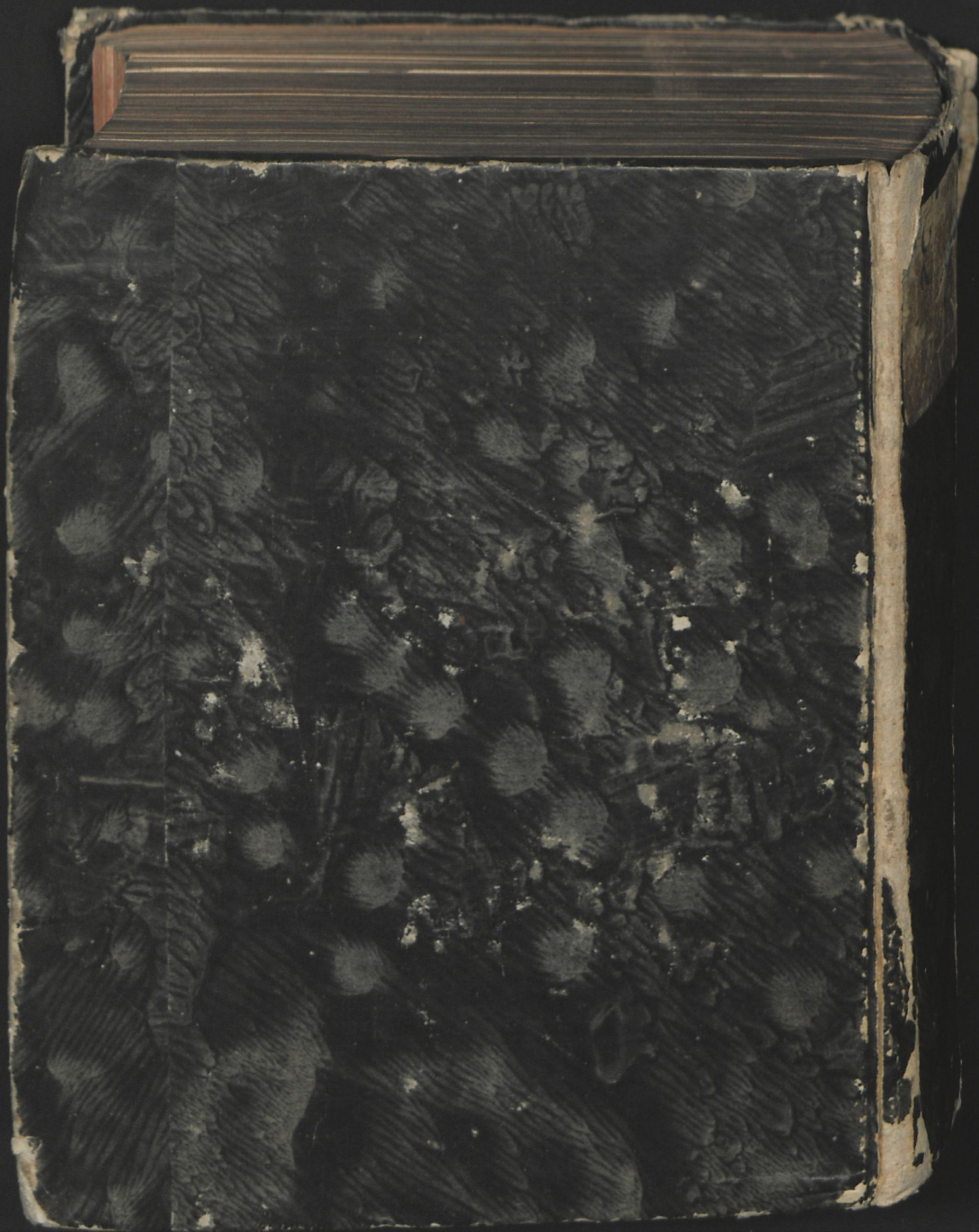
003 772 209

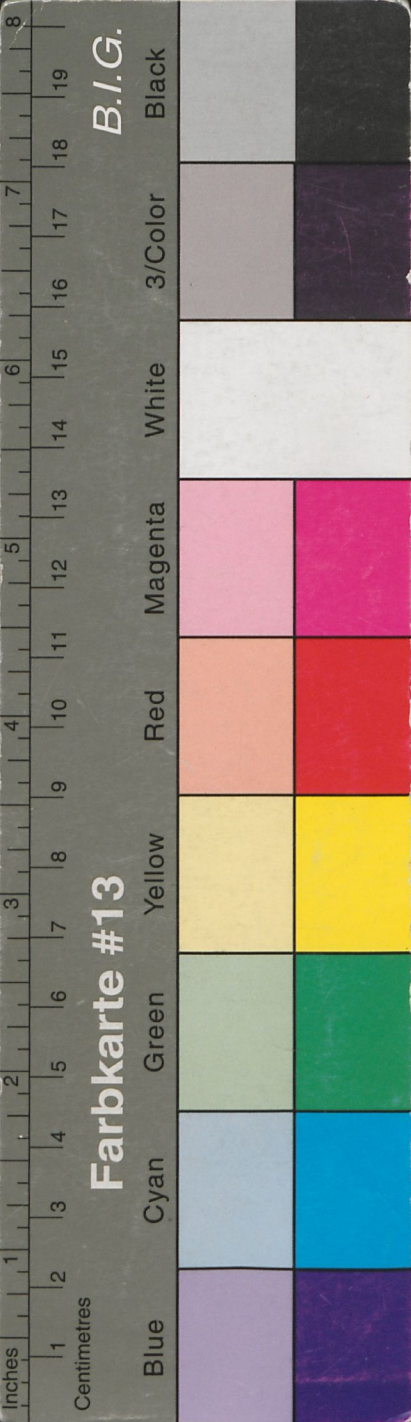

7A 90C

WMA 200

Q. D. B. V.

30

SACRARVM
OBSERVATIONVM
MANIPVLVS

INTER IPSA INAUGVRATIONIS SOLEMNIA
CONDITAE

A

SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO
DOMINO

FRIDERICO,

MARCHIONE BRANDENBVRGICO, DVCE BORVS-
SIAE, SILESIAE, MAGDEBVRGI, CLIVIAE &c. &c. BVRGGRAVIO NO-
RIBERGAE, PRINCIPE HALBERSTADII, MINDAE, CAMINAE
ET RELIQVA

CIRCVLII FRANCONIAE SVPREMO CAMPIMARESCHALLO AC TRIVM LE-
GIONVM EQVESTRIVM AC PEDESTRIVM PRAEFECTO

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
NOVAE

ACADEMIAE ERLANGENSIS

DISQVSSIONI PVBLICAE

PRO CAPESSENDIS MORE PRISCO

DOCTORIS S. S. THEOLOGIAE
HONORIBVS

PROPOSITVS,

A

M. GEORG. LVDOV. OEDERO;

ANTISTITE FEVCHTVVANG. ET EIVS DIOECES. DECANO.

ERLANGAE LITTERIS BECKERIANIS.